Cymdeithas Llandaf
The Llandaff Society

Sefydlwyd 1977

Noddwr: y Capt Syr Norman Lloyd Edwards KCVO, CGStJ, RD, LLB, JP (ymdd)

Cylchlythyr Rhif 146 **GAEAF 2023-4** **Cyswllt: info@llandaffcity.co.uk**

2023-4 Digwyddiadau

7.00pm Yn y Neuadd Goffa oni nodir yn wahanol

IONAWR 26ain ↓
"The Secret lives of Salmon and Students"
Sian Griffiths

CHWEFROR 23ain ↓
"Civil War in South Russia"
Nik Cornish

MAWRTH 1af Cinio wedi'i ail-drefnu (dros dro)

Dydd Iau MAWRTH 28ain ↓
"Winston Churchill – Hero or Villain in South Wales"
David Maddox

EBRILL 26ain ↓
DARLITH LISBETH DAVID yn Ysgol Howell's

MAI 24ain ↓
William Morgan and the Welsh Bible
Richard Carter

MEHEFIN 28ain ↓
Alun Gibbard
(Aros am y pwnc)

Dyddiad Gorffennaf i'w drefnu ↓
TAITH BWS FLYNYDDOL

AWST
EGWYL HAF

MEDI 27ain ↓
Holi'r Cynghorwyr

HYDREF 25ain ↓
CYFARFOD CYFFREDINOL BLYNYDDOL

TACHWEDD 29ain ↓
The Taff Vale Railway
Peter Fortune

RHAGFYR CINIO A GWASANAETH i'w trefnu

DYN NI DDIM YN YMDDIHEURO AM ROI SYLW I GYFLWR ADEILADAU HYNAFOL LLANDAF UNWAITH ETO

Wnaeth y gweddnewidiad cosmetig gwyllt ar ymweliad y Brenin Siarl ddim i atal gwaith dinistriol llystyfiant heb ei reoli yn waliau hynafol: y Campanile, y Castell a Court Lane, na rhwystro graffiti anweddus.

BWDLEIA MWY A RHEILIAU WEDI'U PLYGU

GRAFFITI A GWAITH HAEARN SY'N RHYDU AR Y DRYSAU

Mae eich pwyllgor yn poeni fwyfwy i ba raddau mae'r adeiladau carreg hynafol yn y pentref yn cael eu gadael i ddirywio drwy esgeulustod dinesig ac ildio i fandaliaeth.

Yn y **Castell** mae caniatadau ansensitif wedi galluogi digwyddiadau i gael eu cefnogi gan gerbydau - gan adael cerrig palmant wedi cracio fel peryglon baglu. Cafodd y fainc goffa i Norman Cunningham ein cyn- Gadeirydd, a'r panel hanesyddol dehongliadol cain, eu difrodi gan fandaliaid. Ymateb y cyngor yn absenoldeb unrhyw gyllideb atgyweirio ? Yn syml i gael gwared ar y ddau.

Mae'r fandaliaeth hon wedi cynyddu ers i'r gwaith arferol o gloi giatiau'r Castell yn y nos ddod i ben sawl blwyddyn yn ôl.

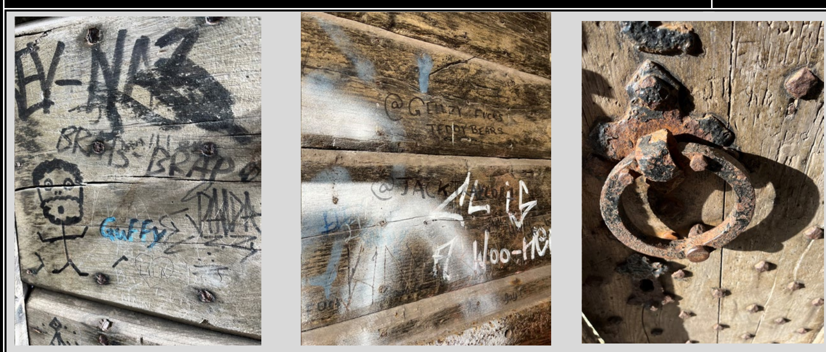

Mewn mannau eraill ar y drysau mae graffiti yn defnyddio iaith sy'n anaddas ar gyfer y cyhoeddiad hwn

Dyn ni felly wedi ymuno ag Ymddiriedolaeth Cwrt Insole i ddefnyddio gwasanaeth da'r Grŵp Ymgynghorol Ardaloedd Cadwraeth i bwyso ar y Cyngor i adfer cloi yn ystod y nos yn y ddau leoliad.

Mae eich pwyllgor yn meddwl ei bod yn annirnadwy y byddai pydredd o'r fath yn cael ei oddef mewn Dinas Gadeiriol yn Lloegr. Dydy 'cychwyn' arwynebol ar gyfer ambell ymweliad brenhinol ddim yn ddigon da.

Mae'n dod yn fwyfwy amlwg i'ch pwyllgor y gallai fod angen rhyw fath o ymgyrch gydunol ar raddfa'r hyn a achubodd Cwrt Insole i sicrhau gwelliant yng ngofal y strwythurau gwerthfawr hyn sy'n adlewyrchu hanes hir Llandaf. Mae'n amlwg, heb unrhyw fath o ddiben cynhyrchu incwm, nad yw ariannu gwaith cynnal a chadw priodol yn debygol o fod yn flaenoriaeth ddinesig yn y cyfnod anodd hwn. Galwn felly ar bawb o ewyllys da i ymuno â ni i bwyso ar y Cyngor i gomisiynu Astudiaethau Cadwraeth a Rheolaeth ar gyfer Castell yr Esgob a'r Campanil er mwyn anelu at sicrhau gwaith cynnal a chadw rheolaidd a rhywfaint o swyddogaeth cynhyrchu incwm fel y gall cenedlaethau'r dyfodol elwa ar yr henebion cofrestredig godidog hyn. (JP-M)

NEGES GAN EICH CADEIRYDD (SY'N DAL DROS DRO)

Ddwy flynedd yn ôl, pan welodd Geoff a Jenny Barton-Greenwood fod angen camu'n ôl o'u harweinyddiaeth ddeunaw mlynedd o'r gymdeithas, roedd yn rhaid i ni wneud rhai penderfyniadau cyflym er mwyn cynnal parhad. Cytunais i gymryd y gadeiryddiaeth (gan ddyblu fel Ysgrifennydd) dros dro, ond gwnes i'n amlwg y byddai angen arweinwyr iau yn fuan i fynd â ni drwy'r ddegawd i ddod, ac i'r perwyl hwnnw byddwn yn ceisio denu talent newydd i'r pwyllgor.

Dim ond llwyddiant rhannol sydd wedi bod. Mae'r pwyllgor wedi ei gryfhau gan egni presenoldeb Norma Jarboe, Henry Jones ac Alun Rees (sydd bellach yn Is-Gadeirydd); a dyn ni wedi gallu cadw mewn cysylltiad ag arfer y gorffennol trwy wasanaeth parhaus yr Is-lywydd, Geoff Barton-Greenwood fel aelod pwyllgor. Dw i hefyd yn ddiolchgar am warchodaeth ofalus Donna Howards o'n cronfeydd.

Fodd bynnag, ddaethpwyd ddim o hyd i unrhyw olynydd i'w roi gerbron y Cyfarfod Cyffredinol Blynyddol ar Hydref 27ain fel Cadeirydd newydd; ac mae'r un swyddogion ag oedd yn barod i sefyll i lawr ddwy flynedd yn ôl, wedi cytuno i barhau oherwydd diffyg unrhyw rai yn eu lle. Er nad oes gan bawb (gan gynnwys fi fy hun) unrhyw fwriad i adael y Gymdeithas yn ddi-lyw, all hyn ddim mynd ymlaen am byth, ac os ydy'ch cymdeithas am ffynnu mae angen iddi adnewyddu ei hun yn barhaus.
Yn y Cyfarfod Cyffredinol Blynyddol cafodd y swyddogion presennol eu hail-ethol oherwydd diffyg unrhyw olynwyr ond fe'i gwnes yn glir yn fy adroddiad blynyddol ein bod yn chwilio am rai pobl ffres a chymharol iau i ymuno â gwaith eich Pwyllgor Gwaith. I'r perwyl hwn, dyn ni'n estyn llaw o groeso i aelodau (presennol neu newydd), er efallai nad ydyn nhw'n gallu cymryd rôl arweiniol eto oherwydd pwysau gwaith a magu plant, sydd â diddordeb gweithredol yn ein hamcanion, ac a allai 'gysgodi' un neu'r llall o'n swyddogion drwy fynychu cyfarfodydd pwyllgor fel y gallan nhw, a derbyn cofnodion.
Felly ystyriwch allech chi, neu rywun dych yn ei adnabod, wasanaethu yn y modd hwn, ac os felly, cysylltwch â mi, John Prior-Morris trwy john.priorarrangements@hotmail.co.uk

Yn y cyfamser, mae ein tri aelod pwyllgor newydd yn creu argraff yn barod, ac yn gofyn cwestiynau da am ddyfodol y gymdeithas a'i chyfansoddiad, gan nad ydyn ni bellach yn gysylltiedig o dan ymbarél elusennol Ymddiriedolaeth Ddinesig Cymru sy erbyn hyn wedi dod i ben. Mae Norma a Henry yn arwain yr hyn dyn ni'n ei alw'n "Adolygiad Llywodraethu" fydd yn fuan yn arwain at ymarfer llawn gan gasglu barn am yr hyn y dylai'r gymdeithas fod yn ei wneud. Bydd hyn yn cael ei gynnal trwy amrywiaeth o ddulliau, ar bapur ac ar-lein, i gasglu barn gennych chi'r aelodau, a hefyd gan ddemograffeg Llandaf ehangach. Cadwch lygad ar agor am hyn; dyn ni angen eich barn.

Yn ola, ga i, ar eich rhan, roi'r neges hon o longyfarchiadau i'n Llywydd Oes, y Capten, Syr Norman Lloyd-Edwards,
ar gyrraedd ei ben-blwydd yn 90 oed yn edrych cystal ag erioed.
" Hyderwn, Syr Norman, y byddwch yn parhau i gadw eich llygad arlywyddol arnon ni am flynyddoedd i ddod."

"NATTERS" CYNLLUNIO - gan ein cynghorwr cynllunio, KAY POWELL

Grŵp Ymgynghorol Ardal Gadwraeth Llandaf – sy'n cynnwys unigolion o'r gwahanol gyrff sydd â diddordeb mewn gwarchod a gwella ein tair Ardal Gadwraeth – ydy'r unig un sydd ar ôl yn gweithredu yn y Ddinas. Roedd Swyddog Cadwraeth y Ddinas yn arfer bod yn bresennol ond mae toriadau yn y gyllideb wedi golygu nad ydy hynny wedi digwydd ers blynyddoedd lawer. Mae ein grŵp yn cael ei gadeirio gan un o'n Cynghorwyr Ward, gyda Greg Owens yn Ysgrifennydd diwyd iawn. Mae'r Cynghorydd newydd, Peter Jenkins wedi cymryd yr awenau fel Cadeirydd oddi wrth Philippa Hill-John, a dyn ni wedi ail-ddechrau cyfarfod wyneb yn wyneb yng Nghwrt Insole, ar ôl 'cyfarfod' ar-lein am y ddwy flynedd ddiwetha. Mae hyn yn sicrhau bod "Llais Llandaf" yn parhau i gael ei glywed gan Gynllunio'r Ddinas! (Kay Powell)

[Efallai bydd aelodau'n synnu o glywed nad oes unrhyw amddiffyniad i enwau tai traddodiadol neu hanesyddol mewn deddfwriaeth Cadwraeth. Does dim, mae'n ymddangos, yn amddiffyn enwau adeiladau sydd wedi'u hymgorffori mewn cofnodion hanesyddol rhag cael eu newid mewn enw neu iaith ar fympwy perchnogion, boed yn ddiniwed anwybodus, neu'n syml heb falio]. (JP-M)

NEWYDDION DA (A HER) O GWRT INSOLE:
Dyn ni'n falch o glywed bod yr Ymddiriedolaeth wedi sicrhau cymorth grant o tua £300,000 gan brif ffynonellau'r Loteri, i fynd i'r afael â'r gwaith atgyweirio hanfodol i adeiladwaith y plasty sy'n parhau i ddioddef oherwydd tamprwydd; a hefyd i wella cyfleusterau arlwyo mewnol. Fodd bynnag, mae llawer o'r cymorth grant hwn yn amodol ar godi o leiaf £30,000 mewn 'arian cyfatebol' o ffynonellau lleol. Mae'r Ymddiriedolwyr yn annog eu cefnogwyr i wneud unrhyw beth o fewn eu gallu i helpu i godi'r swm hwn, a chymeradwywn eu hymdrechion codi arian i'ch sylw.
Bu llawer ohonoch yn ymwneud â'r ymgyrch hir i achub y Cwrt, a'r neges ydy bod angen ail-eni'r ysbryd cymunedol hwnnw yn awr er mwyn sicrhau bod y 'Tlws yng Nghoron Llandaf' hwn yn parhau i ffynnu. Cadwch lygad am eu gweithgareddau codi arian cymunedol a chefnogwch nhw os gallwch chi. (JP-M)
Valerie Mitchell, Cadeirydd Bwrdd yr Ymddiriedolwyr: yn anfon y neges hon, dyn ni'n ei chymeradwyo i'ch sylw:
"Fel eich Cadeirydd, dw i wedi bod yn ymwneud â chodi arian ar gyfer Cwrt Insole o gychwyn cyntaf Grŵp Gweithredu Cwrt Insole. Nawr, cymaint ag erioed o'r blaen, dyn ni angen eich haelioni a'ch cefnogaeth. Gwn fod amseroedd yn heriol iawn i bob un ohonon ni, ond mae gwir angen eich cymorth parhaus ar Gwrt Insole. Cefnogwch ni mewn unrhyw ffordd y gallwch; gyda rhodd pan fyddwch chi'n cerdded trwy ein gerddi hyfryd; cymynrodd mewn ewyllys, tanysgrifiad aelodaeth, neu edrych allan am ein gweithgareddau codi arian a'u cefnogi." *www.insolecourt.org*

RHAGLEN SESIYNOL Y GORFFENNOL, Y PRESENNOL A'R DYFODOL - Alun Morgan

Dw i'n teimlo bod gan raglen 2023 amrywiaeth ac ansawdd. Y brif her fu dod o hyd i leoliadau, gan nad oedd y Neuadd Goffa ar gael ym mis Chwefror. O ganlyniad, mae sgyrsiau wedi'u cynnal yn Neuadd y Plwyf, Institiwt Llandaf ac, am y tro cyntaf, yn Neuadd Fawr Ysgol Howell oedd yn gartref i Ddarlith Lisbeth David. Roedd hwn yn lleoliad mor wych a phriodol fel bod Mrs Sally Davies, y Pennaeth wedi cytuno i bartneru â ni i wneud hwn yn goffâd blynyddol rheolaidd o Landafiad a Hyweliad mor nodedig.

Mae'r rhaglen ar gyfer 2024 eisoes yn datblygu; unwaith eto, dw i'n meddwl bod y cynnwys yn ddiddorol ac amrywiol iawn. Mae gyda ni ymrwymiadau pendant gan Alun Gibbard, Sian Griffiths a Nik Cornish. Byddan nhw'n dewis eu pynciau yn nes at yr amser.

Roedd Dean Powell, siaradwr penigamp a chyfaill hirsefydlog i'r Gymdeithas, eisoes wedi addo dod i siarad â ni y gwanwyn nesa. Yn drist iawn bu farw Dean yn ddiweddar; colled fawr ddim yn unig i'w deulu a'i ffrindiau ond i gymdeithas ddinesig De Cymru yn gyffredinol.

Bydd yr haneswyr, David Maddox a Richard Carter yn sôn am *Winston Churchill: Hero or Villain in South Wales* a *William Morgan and the Welsh Bible*. Bydd darlith goffáu Lisbeth David Hyweliad o fri, yn ei lleoliad newydd, y Neuadd Fawr yn Ysgol Howell. Unwaith eto byddwn yn trefnu sesiwn gyda'n cynghorwyr lleol a'n heddwas cymunedol ac yn trefnu o leiaf un trip bws haf a chinio Rhagfyr yn ogystal â'r Gwasanaeth Carolau yng Nghapel San Mihangel, Padarn Sant. Fy nghyfeiriad e-bost ydy: alunmorgan47@gmail.com

SYLWADAU CHWILFRYDIG AR GAE RYGBI MET CAERDYDD

Yn gynnar un bore tra'n gwneud fy ngorau i roi'r argraff o wneud ymarfer corff egnïol, cefais fy nharo gan ddyfeisgarwch trefniadau cysgu dros dro y gŵr eitha hen hwn.
Gyda'i geffyl haearn dibynadwy wedi'i gloi yn ddiogel i'r postyn, roedd y " Marchog Ffordd" hwn wedi treulio ei noson *oddi ar* y ffordd, yn gwneud niwed i neb, ac heb fathru llafn o wair.
Cyfarchais ef, ymatebodd, ac erbyn yr amser roeddwn wedi cwblhau fy ymarferion ymestyn a throtian, oedd ddim yn rhy egnïol, roedd e wedi plygu ei hamog, ei fwndelu i mewn i'w
fag-cyfrwy a marchogaeth ei feic tuag at Western Avenue, pan oedd traffig yr oriau brig yn dechrau. JP-M

OEDDECH CHI YN YSGOL Y PENTREF PAN GAFODD EI "STRAFFIO" ? Roedd Beryl Goodwin

Mae Beryl wedi sôn am y diwrnod yn ystod yr Ail Ryfel Byd, pan oedd hi yn y babanod, a Mr Rex yn Brifathro, a buarth chwarae'r ysgol yn y Stryd Fawr yn cael ei dargedu gan beiriant saethu un o beilotiaid y Luftwaffe.

"Pan aeth y rhybudd am gyrch awyr, roedd gan yr athrawon ddril. Roedd gan y bechgyn a'r merched fuarth chwarae ar wahân, ond roedd yn rhaid i ni i gyd fynd i mewn i'r un lloches…. Roedd hyn yn golygu mynd o'n dosbarthiadau ar draws buarth y bechgyn i fynd i mewn iddo.
Cawsom ein hanfon ar draws mewn grwpiau bach, un grŵp ar y tro, felly ni fyddai ciw ohonom yn sefyll allan yn yr awyr agored.

"Beth bynnag, roedd fy ngrŵp bach i wedi mynd i mewn i'r lloches, ac yn sydyn daeth y bechgyn a'r merched o'r grŵp nesaf i mewn yn ofnus a chyffrous a dweud wrthon ni, fel roedden nhw'n mynd i groesi, roedd eu hathro dosbarth wedi edrych i fyny a gweld awyren yn anelu amdanyn nhw - ac felly gwthiodd hi nhw i gyd yn ôl i mewn yn erbyn y wal. Roedd hi ond mewn pryd, oherwydd roedd gynnau peiriant yr awyren yn anfon bwledi ar draws maes chwarae'r bechgyn. Pe na bai hi wedi bod mor gyflym efallai bydden nhw i gyd wedi cael eu lladd.

""Fodd bynnag, diolch byth chafodd neb ei frifo ac roedd y bechgyn yn gallu treulio dyddiau yn codi darnau strae o fwledi i'w cadw. Roedden ni ferched o'n coeau oherwydd doedd dim byd i'w godi yn ein maes chwarae ni. Flynyddoedd yn ddiweddarach, pan drefnodd Miss Samuel aduniad ysgol, roedd yna ddynion yn dod â'u darnau o shrapnel gyda nhw. Roedden nhw wedi eu cadw trwy'r amser hwnnw."

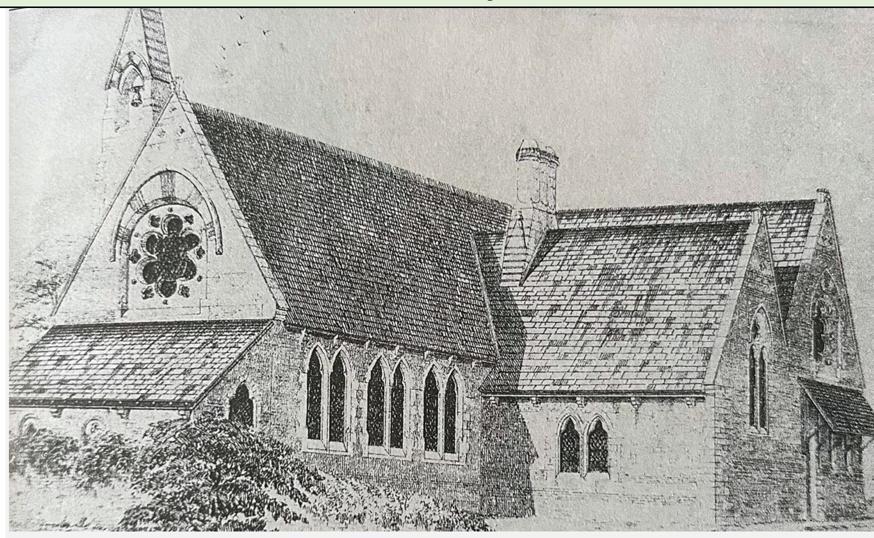

****

Os oes unrhyw un arall yn fyw sy'n cofio'r digwyddiad hwn, neu wedi clywed rhywun yn eu teulu yn sôn amdano, byddem wrth ein bodd yn clywed gennych chi, ac felly hefyd Beryl. Cysylltwch.

OES GYDA *CHI* ATGOFION NEU STRAEON AM INSTITIWT LLANDAF?

Mae Roger Martin yn dal i ymchwilio i'w hanes, ac mae'n gofyn i unrhyw un sy â gwybodaeth neu atgofion, gan gynnwys straeon, digwyddiadau, personoliaethau neu luniau maen nhw'n fodlon eu rhannu, i gysylltu ag ef ar 07791 149532 os gwelwch yn dda.

TAITH HAF I ŴYL Y GELLI Mehefin 2ail - Kay Powell

Gŵyl y Gelli 2023 **Ar 2 Mehefin, aeth tri deg chwech o Landafiaid ar y bws ar gyfer ymweliad trefnedig cyntaf Cymdeithas Llandaf â Gŵyl y Gelli**

(Llun Sam Hardwick)

Gadawon ni o Ffordd Caerdydd, tu allan i Ysgol y Gadeirlan, rhag i'r bws orfod troi ar y Green, a chael ein bendithio â thywydd da a ychwanegodd at fwynhad y teithiau bws yno ac yn ôl.

Cafwyd rhai sgyrsiau ysbrydoledig, gan gynnwys dwy gan Wcrainiaid: Yeva, ffoadur 12 oed oedd wedi ysgrifennu am ei phrofiadau hi a phrofiadau ei ffrindiau yn y rhyfel. Un arall oedd cyfreithiwr Hawliau Dynol ifanc o Wcrain a enillodd wobr Nobel, ac roedd ei ymchwil poenus wedi arwain at ddwyn cyhuddiadau yn erbyn Putin a'i Gomisiynydd Plant.

Anogodd academydd o Gaergrawnt, Jennifer Gabrys, ei chynulleidfa i fonitro llygredd aer drostynt eu hunain, gan nad yw dyfeisiau symudol a ddefnyddir gan Gynghorau yn ddibynadwy - fodd bynnag mae Abertawe yn darparu mynediad amser real at eu rhai nhw. Roedd y siaradwr yn y sesiwn honno wedi sefydlu peilot gyda 'monitoriaid llwch' newydd roedd hi wedi'u comisiynu ar gyfer mesur gronynnau yn Deptford. Canfuwyd bod croesffyrdd prif ffyrdd ac, er syndod braidd yr Afon Tafwys, yn ffynonellau pwysig (yr olaf o gychod disel).

Dywedodd pawb eu bod wedi mwynhau'r diwrnod yn fawr, ac mae'n ymddangos bod y syniad o ailadrodd hyn y flwyddyn nesaf yn ogystal â thaith flynyddol mis Gorffennaf wedi'i sefydlu. Bydd rhaid i ni weld ….

TAITH BWS HAF FLYNYDDOL - PARC DINEFWR LLANDEILO

Alun Morgan

Ar Orffennaf 11 gadawodd parti o 38 o aelodau a ffrindiau o Landaf i ymweld â thref farchnad hardd Llandeilo ac yna safle'r Ymddiriedolaeth Genedlaethol, Parc Dinefwr. Roedd y tywydd yn gyfnewidiol trwy gydol y daith 90 munud ond cymerodd dro pendant am y gwaetha wrth gyrraedd Llandeilo. Diolch byth, mae yna rai lleoliadau da iawn ar gyfer coffi, byrbrydau a phrydau yn agos felly roedd yn hawdd dianc rhag yr elfennau. Wedi treulio dwy awr a hanner yn y dref fe wnaethon ni'r daith fer wedyn i Barc Dinefwr. Mae hwn wedi'i ganoli o amgylch Tŷ Newton, y plasty o'r 17eg ganrif, sydd hefyd yn gartref i'r brîd nodedig o wartheg gwynion, a darddodd yn Ninefwr gannoedd o flynyddoedd yn ôl..

Mae yna nifer o deithiau cerdded syfrdanol; i'r parc ceirw, i byllau lili, neu i Gastell Dinefwr sy'n edrych dros yr ystâd, gyda golygfeydd godidog ar draws dyffryn Tywi ac at adfeilion mawreddog Carreg Cennen. a Chastell Dryslwyn.

Mae nifer y cestyll cyfagos yn dangos sut brwydrwyd yn chwerw ac yn fynych dros y dyffryn ffrwythlon hwn gan y Normaniaid a Chymry yn yr Oesoedd Canol. Gyda'r tywydd yn dal yn wael, Tŷ Newton oedd y man cychwyn amlwg, ac un hynod ddiddorol ar hynny.

Dehonglir yr ystafelloedd ysblennydd ac mae byrddau stori niferus yn adrodd hanes y tŷ, y bobl oedd yn byw ac yn gweithio ynddo a chyd-destun ehangach y digwyddiadau a'r datblygiadau oedd yn digwydd yn ystod cyfnodau amrywiol Castell Dinefwr a Thŷ Newton.

Erbyn canol y prynhawn newidiodd y tywydd er gwell a manteisiodd llawer ar y prynhawn heulog a gwyntog i archwilio'r tiroedd yn llawnach a mwynhau'r golygfeydd hyfryd ac awyr iach y wlad.

Gadawon ni am 16:00 am y daith adref; gyda'n gyrrwr arbennig, Rob, yn parhau i fod yn hynod gymwynasgar, gyda chymorth prydlondeb rhagorol aelodau ein parti o adeg ein hymadawiad boreol hyd at amser dychwelyd y prynhawn. Cyrhaeddon ni'n ôl yn Llandaf tua 17:45 a'r teimlad cyffredinol oedd ei fod wedi bod yn ddiwrnod allan diddorol, amrywiol a phleserus iawn.

Alun Morgan

EIN IS-LYWYDD YN SIANELU EI *“FLYING ACE”* MEWNOL

O’r 1950au, rhennais freuddwyd pob dyn ifanc i hedfan mewn Spitfire. Wedi fy mhlesio, ddim yn unig gan ei record ymladd anhygoel yn yr Ail Ryfel Byd, ond hefyd gan harddwch aruchel ffurf yr adenydd eliptig, a’i injan chwedlonol Rolls Royce ‘Merlin’, dychmygais fy hun yn gwasgu i mewn i’r caban peilot tynn ac yn gwibio drwy’r awyr.

Saithdeg mlynedd yn ddiweddarach, fel anrheg pen-blwydd arbennig iawn yn 80 oed, trefnodd fy nheulu fy hediad delfrydol yn RAF Biggin Hill blaenorol, o lle roedd y Spitfire wedi rhwystro'r *Mighty Luftwaffe*; gan ennill dros 1000 o fuddugoliaethau yn nwylo bechgyn hynod ddewr yr *RAF Fighter Command*, enillodd deyrnged huawdl y Prif Weinidog, Winston Churchill:-

“Erioed ym maes gwrthdaro dynol
roedd cymaint yn ddyledus gan gynifer i gyn lleied”.

Daeth y Spitfire chwedlonol yn obsesiwn i mi, a thrwy'r blynyddoedd bûm yn chwilio am y rhai oroesodd ble bynnag gallen nhw fod wedi cael eu lleoli. Erbyn y 60au dim ond nifer fach o’r mwy na 22,000 a adeiladwyd mewn gwirionedd oedd yn dal i fod mewn cyflwr da i hedfan, ar wahân i nifer yng ngofal gwarchodol yr Awyrlu. Ymhen amser clywais fod mwy o Spitfires, a hyfforddwyr dwy sedd yn dychwelyd i'r awyr, ac roeddwn yn benderfynol o wireddu fy mreuddwyd. Felly yn fy nghinio pen-blwydd, cyflwynodd fy ngwraig a'm teulu gyfle i mi hedfan mewn un:- Fachgen, roeddwn i'n gyffrous!

At ddiwedd mis Gorffennaf gyrron ni i Biggin Hill, gan gyrraedd i sŵn rhuo cyfarwydd injan Myrddin wrth i Spitfire godi. Ar y tarmac roedd dwy Spitfire wedi'u cuddliwio'n ddilys wedi'u parcio fel pe baent yn barod ar gyfer Sgrambl. Yn yr ystafell friffio cefais fy rhoi trwy'r rhagofynion, a dysgais fod lle yn yr awyren oedd am ein dilyn i fy ngwraig Jenny, fy mab Alex a fy ŵyr Henry.

Cyn bo hir, cefais fy mharatoi ar gyfer fy awyren mewn siwt hedfan, menig, a *‘bone cromen’* gyda chysylltiad radio; ac yna cyfarfûm â’m peilot personol, Barry Hughes, ysbrydolodd hyder ar unwaith a’m gwahodd i awgrymu lle dylai ein taith hedfan fynd â ni. Cyn bo hir roeddwn yn gaeth yn y caban peilot y tu ôl i Barry, ac yn dod yn gyfarwydd â’r gweithdrefnau intercom ac argyfwng. Cafodd y cwfl gweld o’m hamgylch ei lithro i'w le wrth i'r injan 12-silindr danio a dechreuodd y llafn gwthio weithredu. Ar ôl gwiriadau terfynol symudon ni’n daclus i'r rhedfa ac esgyn, gyda’r awyren oedd yn cario fy nheulu yn dilyn. Roedd rhuo wrth i’r peilot agor y sbardun wrth i’r pŵer gicio i mewn. Gan hedfan tua’r gorllewin dringon ni’n gyflym i 2,000 troedfedd, a rhyfeddais at y ffaith fy mod i o’r diwedd yn yr awyr yn yr awyren anhygoel hon, gyda’i streipiau du a gwyn ar ei hadenydd a’i chorff yn dangos ei bod yn awyren ymladd go iawn gyda buddugoliaethau yng nghyfnodau olaf y rhyfel yn dilyn *D-Day*.

Ar y diwrnod clir a grisial hwn agorodd golygfeydd o Ganol Llundain ac aber Afon Tafwys ar y naill ochr, ac arfordir Sianel Lloegr ar yr ochr arall; ac wrth gyflymu i dros 200 not, aethon ni o amgylch hoff leoliad arall, RAF Kenley, roeddwn i wedi ymweld ag e gyda'r Cadetiaid Awyr Rhyngwladol. Manteisiais ar y cyfle i dynnu lluniau, mewn ehediad clòs gyda’r awyren hefo’r teulu.

Gan droi tua'r dwyrain ar hyd y North Downs aethon ni am Sevenoaks a gofynnodd fy mheilot oeddwn i’n barod i gymryd y llywio. Gwnes hynny, gan ochri i’r chwith ac i’r dde, dringo a phlymio nes i ni hedfan dros goetiroedd gwyrddlas y Weald lle gwelais gartref gwledig Churchill, Chartwell. Gwnaethon ni gylchdro o’i gwmpas er anrhydedd iddo.

Yn rhy gyflym o lawer troion ni’n ôl tuag at y man cychwyn ac wrth edrych i lawr, gwelais wynebau yn edrych i fyny wrth i dyrfaoedd gydnabod ein taith dros gyfarfod ras modur yn Brands Hatch. Yna cleciodd yr intercom wrth i’m peilot ofyn os hoffwn i wneud rôl fuddugoliaeth.Waw! Rôl Buddugoliaeth! “Ewch amdani!” atebais. Roedd mor wefreiddiol bu'n rhaid ei hailadrodd.

Dechreuodd ein disgyniad troellog at dyweirch cysegredig Biggin Hill. Diffoddwyd y pŵer wrth i ni lanio’n ddiogel. Wrth symud yn ôl yn araf tuag at ffedog y tarmac cawson ni groeso gan griw’r ddaear a’m teulu, oedd yno eisoes. Ces i fy syfrdanu gan y bonllefau croesawgar a’r llongyfarchiadau. Tynnwyd llawer o luniau wrth i gwfl caban y peilot gael ei dynnu'n ôl a minnau’n cael fy rhyddhau. Wrth ddringo i lawr o'r Spitfire roedd llawer mwy o luniau. Yn ôl yn yr ystafell friffio tynnais fy offer hedfan i ffwrdd, a chanfod cofnodion a baratowyd eisoes, gan gynnwys tystysgrif wedi'i llofnodi, fideos, a darn brodio mawreddog yn dangos yr union awyren roeddwn wedi hedfan ynddi, gan ddatgan yn falch:- “Hedfanes i Spitfire! .”

GBG 13/10/23

"ATGOFION MARGARET"

Ganwyd un o aelodau hyna Cymdeithas Llandaf, Margaret Moorcraft ym 1925, i deulu milwr oedd wedi ei anafu ym Myddin y Rhyfel Mawr, ac oedd wedi dychwelyd i'r "wlad addas ar gyfer arwyr".

Pan adeiladwyd stad dai fawr Trelái o boptu Grand Avenue, roedd yn cynnig lleoliad pleserus gardd bentref i dyfu i fyny ynddo. Roedd ei thad wedi bod yn Ddirprwy Swyddog Cyflenwi i Gatrawd yn Storfa Donnington ger Nottingham, a'i mam yn nyrs yno pan gwrddon nhw. Buon nhw'n ffodus i gael tŷ yn Nhrelái cyn symud i Gaerau ddeiliog.

Yn Ysgol Gynradd Trelái, ddwy filltir ar droed o'i chartref, gwnaeth Margaret yn dda; pasio'r "Ysgoloriaeth" i Ysgol Uwchradd Treganna; mynd ar ei beic yno bob dydd, ac ennill ei Matriculation (rhagflaenydd i'r arholiadau TGAU modern)

Wedi cyrraedd y garreg filltir hon, dechreuodd Margaret weithio ar unwaith yn y busnes cyfanwerthu dillad; ond ym 1942, yn ddwy ar bymtheg a hanner oed, roedd hi'n barod am antur, ac aeth i swyddfa recriwtio'r Llynges Frenhinol lle ymunodd â Gwasanaeth Llynges Frenhinol y Merched (a elwir yn "WRENS"). Er bod ei hyfforddiant cychwynnol i fod i gael ei gynnal yn Mill Hill, Llundain, newidiodd hyn yn gyflym oherwydd achosion o haint, ac yn fuan iawn cafodd ei hanfon i leoliad newydd ychydig ymhell o'r môr – yn Stafford. Yno, derbyniodd hyfforddiant llynges gadarn mewn disgyblaeth, gorymdeithio, saliwtio a sgiliau hanfodol eraill, cyn cael ei dewis ar gyfer cwrs arbenigol gyda Changen Llynges Awyr; gan ddewis bod yn arfwisgwr - rôl dechnegol yn ymwneud â bomiau gynnau a thorpidos - lle roedd hi'n teimlo'n eitha hapus.

Margaret – 3ydd o'r dde – rhes ôl

Gan ddisgwyl dewis o ble i gael ei hanfon, cafodd Margaret ei gorchymynnu i symud, ar yr amser oera posibl o'r flwyddyn, i'r Orsaf Awyr anghysbell yn Fearn "HMS Owl", 35 milltir i'r gogledd-ddwyrain o Inverness a rhyw 700 milltir o gartre. Roedd y llety'n llwm, gyda llefydd aros mewn cytiau Nissen haearn rhychiog heb eu leinio gyda dim ond stôf bol haearn-bwrw wedi'i thanio â golosg ar gyfer gwresogi.

Er ei bod bron â rhynnu, roedd hi a'i thîm o bedair merch (1 arfwisgwraig, 1 mecanic awyrennau, 2 â gofal ffrâm awyr) yn fuan i weithio allan ar y maes awyr diffaith i gadw eu hawyrennau'n barod i hedfan ac ymladd.

Awyrennau Fairey "Barracudas" cynffon-T, coes hir – bomwyr torpido tair-sedd ar gyfer gwasanaeth ar gludwyr-awyrennau oedd eu hawyrennau. Ar ôl cwblhau'r hyfforddiant, roedd yr awyrennau hyn gyda chriwiau o dri, i gymryd rhan mewn ysbeilio ar hyd arfordir Norwy oedd ym meddiant y gelyn. Cawson nhw glod mawr am dargedu'r llong ryfel arswydus "Tirpitz".

Roedd y merched yn beicio o amgylch y maes awyr, a hefyd yn eu defnyddio fel cludiant personol; ond roedd ganddyn nhw dryciau wrth nôl blychau o storfeydd bomiau pell. Ar ôl iddyn nhw gael eu symud i'r gwasgariadau awyrennau, codid y bomiau ymarfer 10 pwys ffiwsiog, a'u hongian ar y raciau bomiau o dan yr adain, yn barod ar gyfer eu rôl hyfforddi. Ar adegau, roedd y dyletswyddau hyn hefyd yn cael eu cyflawni gyda'r nos.

Margaret canol-blaen – llewys wedi'u torchi!

Tra yn Fearn ymunodd Margaret â pharti cyngerdd fyddai'n diddanu yn y fro gyfagos. Daeth profiad fel dawnsiwr tap yn ddefnyddiol, a pherfformiodd hefyd fel prif leisydd gyda band yr awyrlu – gan ddod â rhyddhad ysgafn i bawb oddi wrth breifatrwydd bywyd maes awyr.

Ar ôl cyfnod, yn Arweinydd WREN, cafodd Margaret ei hun wedi'i hanfon i Faes Awyr Ronaldsway ar Ynys Manaw, mae hi'n ei gofio fel bod yn ei "seithfed nef" o'i gymharu â Fearn. Yno, rhoddodd rhwydwaith y rheilffordd cyfleus gyfleoedd ar gyfer bywyd cymdeithasol gwych yn y brifddinas fywiog, Douglas.

Mae Margaret yn cofio llawer o deithiau ar y trên stêm olaf yn ôl i'r ganolfan, yng nghwmni grwpiau swnllyd o forwyr meddw. Roedd bywyd yn dda, gydag atgofion o ddawnsio yn lleoliadau glan y môr Douglas, a chwibanau edmygol gan garcharorion rhyfel Eidalaidd.

Ar ôl dyddiau lawer o weithio yn y maes awyr gwyntog orweddai ar benrhyn creigiog yn ymwthio allan i Fôr yr Iwerydd, mae Margaret yn cofio iddi, unwaith yn unig, hedfan yn y Barracuda rhyfedd, ar genhadaeth i brofi'r is-gerbyd troellog y gellir ei dynnu'n ôl; lle gorchmynnwyd iddi "edrych o'r ffenest a gweld a ydy e i lawr" - gwobr fach am ei gwaith rhagorol.

Ar ôl dwy flynedd ar Ynys Manaw, daeth buddugoliaeth â'r Ail Ryfel Byd i ben; a chafodd Margaret ei hun wedi'i hanfon i orsaf awyr arfordirol anghysbell arall, y tro hwn yn Crail, ger St. Andrews, o'r lle y cafodd ei rhyddhau. Ail-ddechreuodd bywyd sifil gartref a llwyddodd Margaret i ddychwelyd i'w swydd yn y busnes dillad cyfanwerthu; yn fuan yn cael aduniad llawen â'i chariad, gafodd nifer o anturiaethau ei hun yn ystod ei flynyddoedd yn y Llynges Fasnachol. Yn fuan priodon nhw, a chafodd ei gŵr ei ddyrchafu o fod yn Swyddog Cyntaf i fod yn Gapten ar ddyletswyddau cargo cyffredinol gyda Dene Shipping ac yna Silver Line. Gan ymsefydlu yn gyntaf yn Rhiwbeina, symudon nhw wedyn i gartref newydd yn Llandaf, alwon nhw yn briodol yn "Rio Dene" ar ôl llong ei gŵr. Am flynyddoedd lawer byddai Margaret yn mynd i'r môr gydag ef gan deithio'r byd.

Ar hyd y blynyddoedd, mae Margaret wedi cynnal ei chysylltiadau â'r Llynges Frenhinol trwy aelodaeth o Gymdeithas Y Wrens; yn anaml yn methu â throi allan wedi'u gwisgo'n berffaith ar achlysuron milwrol - fel y dangosir gan y model tseini hwn sy'n sefyll yn falch ar ei silff ben tân.

Daeth bywyd hefyd â llawenydd ar ffurf merch a mab, ynghyd â phedwar o wyrion a thair gor-wyres. Mae'r cyfrifoldebau hyn wedi mynd â Margaret yn weddol reolaidd i High Wycombe ac i Formby, yn Swydd Gaerhirfryn, - ynghyd â chwarae rhan ym mywyd Llandaf – Achub Cwrt Insole, bod yn drysorydd sefydliadau fel Undeb y Mamau, Gwragedd Ifanc ac ati. "Mae'n rhyfedd – dw i bob amser yn drysorydd yn y pen draw, " meddai.

Mae hi wedi rhoi'r gorau i'w char nawr ac yn "dibynnu ar y bysiau" ond dydy ei hawydd am antur ddim wedi pylu; fel y tystia hediad hofrennydd dros ei dinas enedigol, Caerdydd, a ddisgrifiodd fel "profiad gwirioneddol anhygoel!"

COFIO

RICHARD BAZLEY 1939-2022 A ROSEMARY SCADDEN 1943 – 2023

Mae'n arbennig o drist cofnodi marwolaeth y cwpl lliwgar yma.

Ildiodd **Richard** i gyflyrau iechyd lluosog ym mis Hydref 2022, ar ôl bywyd anhygoel, gan ddechrau fel mab y faenor, yn Nash, ger y Bont-faen; marchogaeth i helgwn a chwarae rygbi i Bont-y-pŵl a'r Bont-faen tra yn y brifysgol yng Nghaerdydd. Hyfforddodd fel arwerthwr siartredig a gwerthwr tai ym Mhen-y-bont ar Ogwr cyn ymuno â'r Prisiwr Dosbarth yng Nghaerdydd. Yn dilyn cyfnod mewn cwmni gwerthu tai yn Llanilltud Fawr, lansiodd i fyd eiddo Llundain, a chymdeithas Mayfair. Fel ‘rholwr uchel’ daeth yn gyfarwydd â John Aspinall a’i gylch lliwgar, gan gynnwys yr Arglwydd Lucan drwg-enwog. Am beth amser wedyn, siawnsiodd ei lwc ar farchnadoedd yr Unol Daleithiau. Wedi dychwelyd i Dde Cymru, priododd Rosemary.

Yma bu'n ymwneud â mentrau eiddo a oedd braidd yn fentrus, a chynlluniau gweledigaethol, gan gynnwys hyrwyddo'r achos dros Forglawdd Hafren yn San Steffan. Bydd yn cael ei gofio yn Llandaf fel ‘Dyn y dref’ yn dod â cheinder Saville Row i’n Stryd Fawr tra’n byw yn ‘Llandaf House’, yn meddiannu’r cyfan i ddechrau, ond yn ddiweddarach yn yr Hen Stablau – tra’n dal i gynnal fflat gyda Rosemary yn Mayfair.

Hanai **Rosemary** o Gasnewydd ac wedi cymhwyso’n athrawes, aeth gyda'i gŵr cyntaf i wasanaethu yn allfeydd pell y Goron: yn gyntaf i Uganda, lle diarddelwyd nhw gan Idi Amin; yna ymlaen i hinsoddau mwyn Ynysoedd Solomon, lle mwynhaodd y ffordd o fyw yn yr awyr agored yn fawr.

Ar ôl dychwelyd adre ar ei phen ei hun gyda dwy ferch ifanc ac angen gyrfa newydd, ymunodd â byd cynhyrchu teledu rhanbarthol oedd ar gynnydd; yn gyntaf gyda Teledu Harlech ac yna BBC Cymru. Gan ddechrau fel ymchwilydd, daeth yn gynorthwyydd cynhyrchu yn fuan, gan weithio gyda Syr Harry Secombe ar Highway a Songs of Praise. Bob amser yn awyddus i hybu ei haddysg, cafodd radd hwyr mewn Saesneg a daeth yn aelod brwd o Archif Menywod Cymru. Yn y cyfamser, bu’n ymchwilio ac yn ysgrifennu ei llyfr “It Should Not Happen to a Little Girl” am ferched ifanc o Gymru mewn gwasanaeth yn Llundain. Parhaodd Rosemary i draddodi sgyrsiau ar nifer o bynciau, gan gynnwys ei thref enedigol annwyl, Casnewydd, ac wrth gwrs, Llandaf, lle bu’n aelod gweithgar o’r pwyllgor ac yn Ysgrifennydd cofnodion Cymdeithas Llandaf, tan ei chystudd sydyn a arweiniodd at ei marwolaeth ym mis Chwefror 2023.

JOAN TAYLOR (GOULD) 1941 - 2022

Chwaraeodd Joan sawl rhan yn ein cymuned bentrefol. Aeth i ysgol y pentref, lle saif SPAR yn awr; roedd hi wedi cael amseroedd hapus yn perfformio gyda Chymdeithas Gerdd Llandaf; bu’n ‘Tawny Owl’ yn 2il Brownies Llandaf, yn aelod o Urdd Tefoil; ac yn yr 80au a’r 90au ymgyrchodd i achub Cwrt Insole – bob amser yn barod i gael un o’r ‘posteri hynny’ yn ei ffenest. Fe'i ganed ym mis Rhagfyr 1941 uwchben siop bapurau a siop y teulu yn 25 Stryd Fawr oedd yn eiddo i'w rhieni Basil a Winifred. Ar ôl ysgol, bu’n gweithio yno gyda’i chwaer hŷn, Clara, cyn hyfforddi a gweithio fel fflebotomydd, a phriodi cariad ei bywyd, Jeff Taylor, yn yr Eglwys Gadeiriol. Daeth yn fam hyfryd i Sarah ac Amanda - gan ddychwelyd i weithio yn siop gigyddion y pentref a'r swyddfa bost, cyn ail-hyfforddi fel gweithiwr gofal traed proffesiynol.

Yn ddiweddarach ymgartrefodd Joan a Jeff yn Heol y Pavin lle’r oedd yn gymydog da iawn, bob amser yn barod gyda gwên groesawgar i roi o’i hamser a’i geiriau o ddoethineb i’r rhai oedd ei angen. Treuliodd lawer o oriau hapus ar lawnt y pentref gyda’i phump wyres, ac yn ddiweddarach daeth yn aelod yn ‘Y Gorlan’ a mwynhau ei Dosbarthiadau Tai Chi a gwneud ffrindiau newydd da.

Ar ôl salwch byr gyda chancr yr arennau bu farw Joan yn dawel gartref gyda’i theulu ym mis Rhagfyr 2022.

BARBARA HOWARTH - 1928 – 2023

Bydd pobl Llandaf wedi adnabod Barbara mewn llawer o wahanol ffyrdd, dros nifer o flynyddoedd.

Fel gwraig-ginio yn Ysgol Fabanod Llandaf, fel gweithiwr siop yn y Gadeirlan yn y cyfnod cynnar, fel aelod o Urdd Teilo Sant a Chymdeithas Llandaf. Cariad ei bywyd oedd Guiding – Brownies a Girl Guides. Bu'n Dylluan Frown yn Llandaf, yn Feistres Gwisgoedd yn y Gang Show, a daeth am tua 50 mlynedd yn un o hoelion wyth Urdd y Trefoil; gan gyfarfod yn gyson â’i ffrindiau Geidio, “Merched Llandaf” ar ddydd Mawrth ar gyfer eu Boreau Coffi, traddodiad dyn ni’n deall, sy’n parhau hyd heddiw.

Soniai am yr amser pan oedd hi, fel nyrs yn ystod yr ail ryfel byd, yn gwasanaethu gyda’i chyfnither Sonia – merched ifanc gyda’i gilydd. Un diwrnod, aethon nhw ar fws a gweld yr un roedden nhw newydd ei golli, gryn bellter o'u blaenau, wedi'i ddinistrio wrth iddo deithio dros ffrwydryn tir. Ar ôl hynny, roedden nhw'n barod i wynebu pa bynnag ffawd a ddeuai i’w rhan, gyda stoiciaeth a dewrder, gan gymryd pob cyfle gawson nhw i chwerthin a dawnsio.

GWOBR RHAGORIAETH DDINESIG

Mae'r wobr hon yn ceisio annog balchder yn wyneb cyhoeddus ein Maes Budd, sy'n canolbwyntio ar y Ddinas Gadeiriol Hynafol.
Cyflwynir "Cwpan Barton-Greenwood" o'r newydd ym mhob Cyfarfod Cyffredinol Blynyddol i gydnabod y camau gymerwyd gan ddeiliaid tai, masnachwyr neu gyrff eraill i gynnal neu wella'r profiad o *fyw yn*, neu *ymweld â* Llandaf.

Dyfarnwyd
CWPAN BARTON-GREENWOOD 2023
i'r organydd **Stephen Moore** a'i wraig **Olivia Gomez**, am adfywio Gŵyl Gadeirlan Llandaf ar ôl cyfnod clo Covid*, a'u cyfraniad arweinyddol helaeth i fywyd cerddorol Llandaf dros gyfnod o flynyddoedd.

Gwelir nhw yma yn dal y Cwpan a hefyd tlws i'w gadw ddarparwyd i'r enillwyr gan yr enillydd blaenorol, Mrs Catrin Jeffries.

*Cydnabyddwn hefyd ŵyl adfywiedig y **Canon Holcombe** yn y blynyddoedd cyn Covid.

COFIANT Y CADOEDIAD 2023

Hedfanai baneri'n falch o dan awyr las yn ystod gwasanaeth eleni, gynhaliwyd ddydd Gwener 10fed Tachwedd, er mwyn sicrhau y gallai pob ysgol leol gymryd rhan.

Tywynnai haul bendigedig dros gofeb Ryfel arddurnol Goscombe John, wrth i'r Canon Gantor Mark Preece gynnal ein Gwasanaeth Coffa am y tro ola cyn dechrau ar ei benodiad newydd yn Archddiacon Margam.

Mae'r Canon Mark yn mynd gyda'n dymuniadau gorau.

FE'U COFIWN

Yn ystod y gwasanaeth (drefnwyd ar ran y Gymdeithas gan Jenny a Geoff Barton-Greenwood - gyda chyfeiliant o Adran Gerdd Ysgol y Gadeirlan), gosodwyd mwy na 35 o dorchau pabi, yn cynrychioli'r lluoedd arfog a sefydliadau lleol.
Cododd y rhain dros £1,000 ar gyfer Apêl Pabi'r Lleng Brydeinig Frenhinol.

BETH FYDD TYNGED TŶ ROOKWOOD?

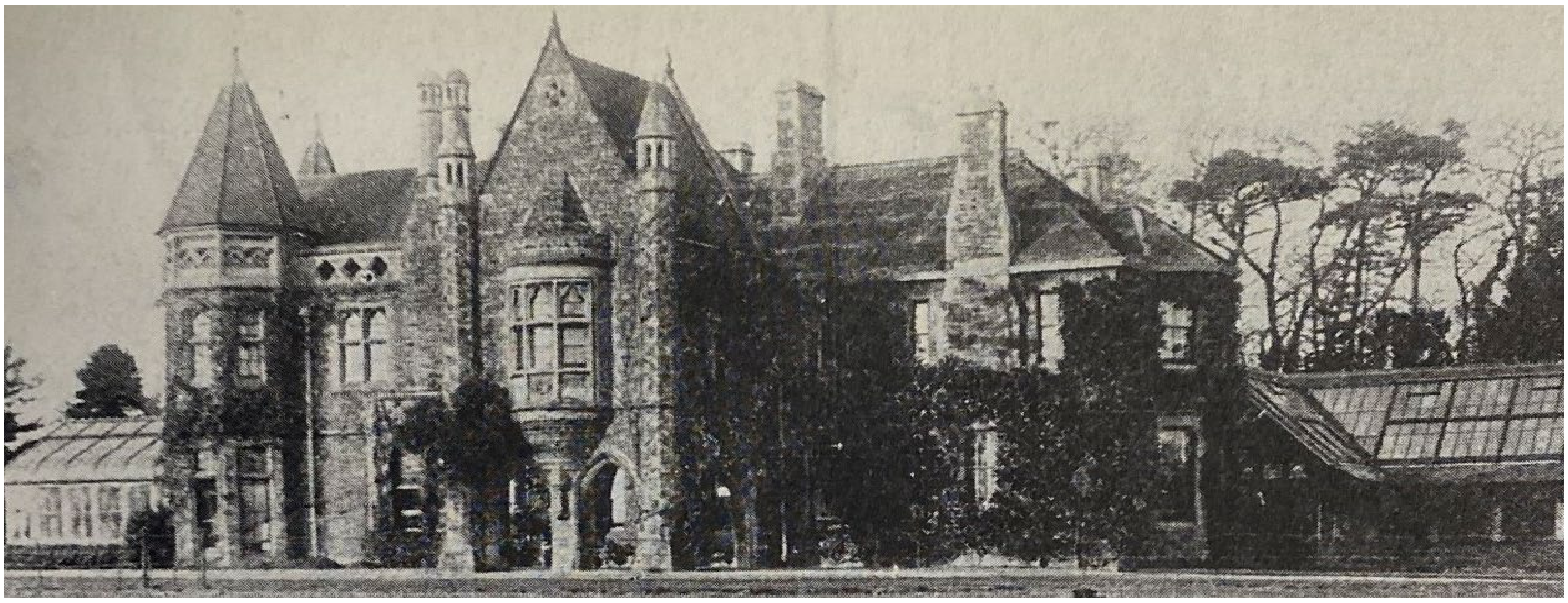

Fel yr adroddwyd yn y rhifyn diwethaf (Rhif 145), mae'r rhan fwyaf o safle Ysbyty Rookwood i fod i gael ei waredu gan Fwrdd Iechyd y Brifysgol. Mae hyn yn parhau i fod yn wir, ac mae tynged y tŷ Fictoraidd cain hwn mewn unrhyw ddatblygiad o'r safle yn parhau i fod yn bryder heb ei ddatrys.